अपि च ।
“मत्स्यण्डिकाः खण्डसिता गुणश्रेष्ठा यथोत्तरम् ।
विमलाः शीतलाः स्निग्धा गुर्व्व्यः स्वादुतराः सराः ॥
तृष्णास्तृषाक्षतक्षीणरक्तपित्तानिलापहाः ।
मत्स्यण्डी ग्राहिणी बल्या कषाया वातजिद्गुरुः ॥
खण्डं गुरु सरं रुच्यं वातघ्नं बलपुष्टिदम् ।
सितोपला सरा गुर्व्वी वातघ्नी न कफप्रदा ॥”
इति पथ्यापथ्यविवेकः ॥*॥

अन्यच्च ।
“शर्करा ज्वरपित्तास्रङ्मूर्च्छाछर्द्दितृषापहा ।
तृष्णाघ्नस्तवराजस्तु ज्वरदाहास्रपित्तनुत् ॥
लसिकाफाणितगुड़खण्डमत्स्यण्डिकासिताः ।
निर्म्मला लघवो ज्ञेयाः शीतवीर्य्या यथोत्तरम् ।
यथा यथैषां वैमल्यं भवेच्छैत्यं तथा तथा ॥”
इति राजवल्लभः ॥*॥

किञ्च ।
“खण्डन्तु सिकताकल्पं सुश्वेतं शर्करा सिता ।
सिता सुमधुरा रुच्या वातपित्तास्रदाहजित् ।
मूर्च्छाछर्द्दिज्वरान् हन्ति सुशीता शुक्रकारिणी ॥*॥
भवेन्मधुसिता शीता रक्तपित्तहरी लघुः ।
सितोपला सरा लघ्वी वातपित्तहरी हिमा ॥*॥
मधुजा शर्करा रूक्षा कफपित्तहरी गुरुः ।
छर्द्यतीसारतृड्दाहरक्तहृत्तुवरा हिमा ॥
यथा यथैषां नैर्म्मल्यं मधुरत्वं तथा तथा ।
स्नेहलाघवशैत्यानि रसत्वञ्च तथा तथा ॥”
इति भावप्रकाशः ॥*॥

उपला । कर्परांशः । (यथा, महाभारते । ३ । ५५ । २ ।
“ततो वायुर्म्महान् शीघ्रो नीचैः शर्करवर्षणः ॥”)
शर्करान्वितदेशः । रोगभेदः । शकलम् । इति मेदिनी ॥ शर्कराराेगस्य निदानचिकित्सादिर्म्मूत्रकृच्छ्रशब्दे द्रष्टव्यः ॥ (कूर्म्मचक्रस्य पुच्छदेशस्थितदंशविशेषः । यथा, मार्कण्डेये । ५८।३५ ।
“तारक्षुरा स्वङ्गतकाः शर्कराः शाल्मवेश्मकाः ॥”)

शर्कराचलः, पुं, (शर्करामयोऽचलः ।) दानार्थकृत्रिमशर्करामयाचलविशेषः । अस्य विवरणं पर्व्वतशब्दे द्रष्टव्यम् ॥

शर्कराधेनुः, स्त्री, (शर्कराभिर्निर्म्मिता धेनुः ।) दानार्थशर्करानिर्म्मितधेनुः । तद्विधिर्यथा,—
श्रीहोतोवाच ।
“वदत्य शर्कराधेनुं शृणु राजन् यथार्थतः ।
अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृष्णाजिनकुशोत्तरे ॥
धेनुं शर्करया राजन् कृत्वा भारचतुष्टयम् ।
उत्तमा कथ्यते सद्भिश्चतुर्थांशेन वत्सकम् ॥
तदर्द्धं मध्यमा प्रोक्ता कनिष्ठा भारकेण तु ।
तद्वत् वत्सं प्रकुर्व्वीत चतुर्थांशेन तत्त्वतः ॥
अथ कुर्य्यादष्टशतेकर्द्धं नृपतिसत्तम ।
स्वशक्त्या कारयेद्धेनुं यथात्मानं न पीड़येत् ।
सर्व्वबीजानि संस्थाप्य चतुर्दिक्षु समन्ततः ।
सौवर्णमुखशृङ्गाणि मौक्तिकानयने तथा ॥
गुड़ेन तु मुखं कार्य्यं जिह्वा पिष्टमयी तथा ।
कम्बलं पट्टसूत्रेण कण्ठाभरणभूषितम् ॥
इक्षुपादां रौप्यखुरां नवनीतमयस्तनीम् ।
प्रशस्तपत्रश्रवणां सितचामरभूषिताम् ॥
पञ्चरत्नसमायुक्तां वस्त्रेराच्छादितां तथा ।
गन्धपुष्पैरलंकृत्य ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ॥
श्रोत्रियाय दरिद्राय साधुवृत्ताय धीमते ।
वेदवेदाङ्गविदुषे आहिताग्नेर्विशेषतः ।
अवृत्ताय प्रदातव्या न तु मत्सरिणे नृप ॥
अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते शशिक्षये ।
एषु पुण्येषु कालेषु यदृच्छया वा सदार्पयेत् ॥
सत्पात्रन्तु द्विजं दृष्ट्वा आगतं श्रोत्रियं गृहे ।
तादृशाय प्रदातव्या पुच्छदेशे विशद्य च ॥
पूर्व्वाभिमुखमास्थाय अथवा स उदङ्मुखः ।
गां पूर्व्वाभिमुखीं कृत्वा वत्समुत्तरतो न्यसेत् ॥
दानकाले तु ये मन्त्रास्तान् पठित्वा समर्पयेत् ।
संपूज्य विधिवद्विप्रं मुद्रिकाकर्णभूषणः ॥
स्वशक्त्या दक्षिणां दत्त्वा वित्तशाठ्यविवर्जितः ।
हस्ते तु दक्षिणां दत्त्वा गन्धपुष्पसचन्दनाम् ॥
धेनुं समर्पयेत्तस्य मुखञ्च न विलोकयेत् ।
एकाहं शर्कराहारो ब्राह्मणस्त्रिदिनं वसेत् ॥
सर्व्वपापहरा धेनुः सर्व्वकामप्रदायिनी ।
सर्व्वकामसमृद्धस्तु जायते नात्र संशयः ।
दीयमानां प्रशंसन्ति ते यान्ति परमां गतिम् ॥
य इदं शृणुयाद्भक्त्या पठते वापि मानवः ।
मुच्यते सर्व्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ॥”
इति वाराहे शर्कराधेनुमाहात्म्यनामाध्यायः ॥

शर्कराप्रभा, स्त्री, (शर्करेव प्रभा यस्याः ।) जिनानां नरकविशेषः । यथा,—
“रत्नशर्करावालुकापङ्कधूमतमप्रभा ।
महातमप्रभा चेत्यधोऽधो नरकभूमयः ॥”
इति हेमचन्द्रः ॥

शर्करार्ब्बुदः, पुं क्ली, (शर्करावदर्ब्बुदः ।) क्षुद्ररोगविशेषः । तल्लक्षणं यथा,—
“प्राप्य मांसं शिराः स्नायुं मेदः श्लेष्मा तथानिलः ।
ग्रन्थिं करोत्यसौ भिन्नो मधुसर्पिर्व्वसानिभम् ॥
स्रवत्यास्रावमत्यर्थं तत्र वृद्धिं गतोऽनिलः ।
मांसं विशोष्य ग्रथितां शर्करां जनयत्यतः ॥
दुर्गन्धक्लिन्नमत्यर्थं नानावर्णं ततः शिराः ।
स्रवन्ति सहसा रक्तं तं विन्द्याच्छर्करार्ब्बुदम् ॥”
शर्करा वालुकातुल्या । तच्चिकित्सा यथा,—
“मेदोऽर्ब्बुदविधानेन साधयेच्छर्करार्ब्बुदम् ॥”
इति भावप्रकाशः ॥

शर्करावान्, [त्] त्रि, (शर्करा विद्यतेऽस्मिन् । “देशे लुबिलचौ च ।” ५ । २ । १०५ । इति मतुप् ।) कर्परांशबहुलदेशः । तत्पर्य्यायः । शर्करा २ शर्करिलः ३ शार्करः ४ । इत्यमरः ॥

शर्करासप्तमी, स्त्री, (शर्कराया दानविधायिका सप्तमी ।) वैशाखीशुक्ला सप्तमी । तत्र व्रतविधिर्यथा,—
ईश्वर उवाच ।
“शर्करासप्तमीं वक्ष्ये तद्वत् कल्मषनाशिनीम् ।
आयुरारोग्यमैश्वर्य्यं ययानन्तं प्रजायते ॥
माधवस्य सिते पक्षे सप्तम्यां शुक्लपक्षतः ॥
प्रातः स्नात्वा तिलैः शुक्लैः शुक्लमाल्यानुलेपनैः ॥
स्थण्डिले पद्ममालिख्य कुङ्कुमेन सकर्णिकम् ।
तस्मै नमः सवित्रे तु गन्धपुष्पं निवेदयेत् ॥
स्थापयेदुदकुम्भञ्च शर्करापात्रसंयुतम् ।
शुक्लवस्त्रैरलंकृत्य शुक्लमाल्यानुलेपनैः ।
सुवर्णाश्वसमायुक्तं मन्त्रेणानेन पूजयेत् ॥
विश्ववेदमयो यस्मात् वेदवादीति पठ्यते ।
त्वमेवामृतसर्व्वस्वमतः कान्तिं प्रयच्छ मे ॥
पञ्चगव्यं ततः पीत्वा स्वपेत्तत् पार्श्वतः क्षितौ ।
सौरसूक्तं स्मरन्नास्ते पुराणश्रवणेन च ॥
अहोरात्रे गते पश्चात् अष्टम्यां कृतनैत्त्यिकः ।
तत् सर्व्वं वेदविदुषे ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥
भोजयेच्छक्तितो विप्रान् शर्कराघृतपायसैः ।
भुञ्जीतातैललवणं स्वयमप्यथ वाग्यतः ।
अनेन विधिना सर्व्वं मासि मासि समाचरेत् ॥
संवत्सरान्ते शयनं शर्कराकलसान्वितम् ।
सर्व्वोपस्करसंयुक्तं तथैकां गां पयस्विनीम् ॥
गृहञ्च शक्तितो दद्यात् समस्तोपस्करान्वितम् ।
सहस्रेणाथ निष्काणां कृत्वा दद्यात् शतेन वा ॥
दशभिर्व्वाथ निष्काणां तदर्द्धेनाथ शक्तितः ।
सुवर्णाश्वः प्रदातव्यः पूर्व्ववन्मन्त्रवाचनम् ॥
वित्तशाठ्यं न कुर्व्वीत कुर्व्वन् दोषं समश्नुते ।
अमृतं पिबतो वक्त्रात् सूर्य्यस्यामृतबिन्दवः ॥
निपेतुर्ये तदुत्थामी शालिमुद्गेक्षवः स्मृताः ।
शर्करापरमस्तस्मादिक्षुसारोऽमृतात्मकः ॥
इष्टा रवेरतः पुण्या शर्कराहव्यकव्ययोः ।
शर्करासप्तमी चैषा वाजपेयफलप्रदा ॥
सर्व्वदुःखोपशमनीं पुत्त्रसन्ततिवर्द्धनीम् ।
यः कुर्य्यात् परया भक्त्या स परं ब्रह्म गच्छति ।
कल्पमेकं वसेत् स्वर्गे ततो याति महत् पदम् ॥
इदमनघं शृणोति यः स्मरेद्वा
परिपठतीह दिवाकरस्य लोके ।
मतिमपि च ददाति सोऽपि
देवैरमरवधूजनमालया च पूज्यः ॥”
इति मात्स्ये ७२ अध्यायः ॥

शर्करिकः, त्रि, (शर्करा विद्यते अस्मिन् । “कुमुदादिभ्यश्च” (printed: “कुञ्चणकठजिलेति ।”) ४।२।८० । इति कुमुदादित्वात् ठक् ।) शर्करावान् । इति सिद्धान्तकौमुदी ॥

शर्करिलः, त्रि, (शर्करा विद्यते अस्मिन् । “देशे लुबिलचौ च ।”५ । २ । १०५ । इति इलच् ।) शर्करावान् । इत्यमरः ॥

शर्करी, स्त्री, छन्दोविशेषः । नदी । मेखला । इति हस्तलिखितमेदिनी । लेखनी । इति धरणिः ॥ मुद्राङ्कितमेदिनीहेमचन्द्रयोः रेफशून्यहिककारमध्यपाठः । अस्या विवरणं शक्करीशब्दे द्रष्टव्यम् ॥